

UDK: 413=945.375(045)

Shamshoda RUSTAMOVA,
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: azizbekshamshoda@gmail.com

IPU dotsenti, f.f.n X.Norxo'jayeva taqrizi asosida

LEXICON OF UZBEK TEENAGERS: SPEECH INNOVATION AND FEATURES OF THEIR APPLICATION

Annotation

In the lexical layer of the language, speech innovations are more pronounced than in other layers. In particular, the speech of teenagers differs from the speech of representatives of other social strata precisely in vocabulary. 82 teenagers studying in the cities of Karshi and Tashkent participated in the study, and the material was collected by observing their speech, conducting a survey, questions and answers. According to the results of the analysis of the collected material, it was found that in the speech of adolescents there are more cases of learning words from Russian and English than new fakes, as well as the use of these units mainly to make the conversation more interesting and speed up communication.

Keywords: teenager, colloquial speech, vocabulary, slang, purpose of use

ЛЕКСИКОН УЗБЕКСКИХ ПОДРОСТКОВ: РЕЧЕВЫЕ ИННОВАЦИИ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация

В лексическом слое языка речевые нововведения проявляются более ярко, чем в других слоях. В частности, речь подростков отличается от речи представителей других социальных слоев именно лексикой. В исследовании приняли участие 82 подростка, обучающихся в городах Карши и Ташкент, и был собран материал путем наблюдения за их речью, проведения опроса, вопросов и ответов. По результатам анализа собранного материала установлено, что в речи подростков больше случаев усвоения слов из русского и английского языков, чем новых подделок, а также использование этих единиц в основном для того, чтобы сделать разговор более интересным и ускорить общение.

Ключевые слова: подросток, разговорная речь, лексика, сленг, цель использования

O'ZBEK O'SMIR BOLALARI LEKSIKONI: NUTQIY INNOVATSIYALAR VA ULARNING QO'LLANISH XUSUSIYATLARI

Аннотация

Tilning leksik qatlamida nutqiy innovatsiyalar boshqa qatlamlarga nisbatan yorqinroq namoyon bo'ladi. Ayniqsa, o'smirlar nutqi boshqa ijtimoiy qatlam vakillari nutqidan aynan leksikasi bilan farqlanadi. Tadqiqotda Qarshi va Toshkent shaharlarida tahsil olayotgan 82 ta o'smir yoshidagi bolalar ishtirok etishib, ularning nutqini kuzatish, so'rovnomaga o'tkazish, savol-savob qilish orqali material to'plandi. To'plangan material tahlili natijalariga ko'ra o'smirlar nutqida yangi yasalmalardan ko'ra rus va ingliz tillaridan so'z o'zlashtirish holati ko'proqligi hamda mazkur birliklardan, asosan, so'zlashuvni qiziqroq qilish va muloqotni tezlatish uchun foydalanishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: o'smir, og'zaki nutq, leksika, sleng, ishlatilish maqsadi

Kirish. Nutqiy innovatsiyalar birinchi navbatda bolalar va o'smirlar leksikasida ko'zga tashlanadi. Bunga sabab sifatida ularning ijtimoiy o'zgarishlarga ochiq ekanliklarini ko'rsatish mumkin. Bolalardagi nutqiy innovatsiyani S.N.Seytlin ularning nutqida qayd etilgan, ammo umumiy til muomalasida mavjud bo'lmagan hodisa sifatida qayd etadi, [1; 330]. Bola tilni atrof-muhitdan taqlid natijasida o'zlashtirib boradi. Nutq organlari va miya faoliyati yetarlicha rivojlanmagan bola murakkabroq so'z va jumalarga aynan taqlid qila olmaydi. Shu sababli kerakli mazmundagi so'zlarni hosil qilish uchun ijodkorlik (oldin o'zlashtirilgan birliklardan yangi so'zlar hosil qilish) talab etiladi. M.Qurbonova mazkur hodisaga quyidagicha ta'rif beradi: "...bolada ijod mahsulining paydo bo'lishi va boyib borishi mazmun bilan ifodani talab etuvchi jarayonda tayyor so'zning mavjud emasligi bilan belgilanadi. Shu tufayli bolalar nutqidagi yoddan chiqarilgan leksik birliklarning o'rmini yangi so'zlar to'ldiradi", [2; 73]. O'smirlardagi nutqiy innovatsiyalar esa bolalar nutqidagidan tubdan farqlanadi. Bolalardagi nutqiy innovatsiyalar tabiiy talab natijasida hosil qilinsa, o'smirlarda bu holat ularning o'z nutqlariga alohida yondashuvlari natijasi hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bunday tarkibiy tuzilish o'smirlarga o'z dunyolarini barpo qilish, uni begonalarni (asosan, ota-ona, o'qituvchi, yoshi katta insonlar, boshqa guruh o'smirlari)dan asrash, yashirish imkonini beradi. Nutqiy innovatsiyalar tilning barcha qatlamlarida kuzatiladi, ammo leksik nutqiy innovatsiyalar o'smirlarning o'ziga xos tilini belgilab beruvchi asosiy omil hisoblanadi. So'nggi yillarda ko'plab tilshunslar nutqiy innovatsiyalar, neologizmlar, okkazonal

so'zlar, normativ bo'lmagan leksika, sleng, jargon kabi mavzularda izlanishlar olib borishganini kuzatish mumkin. Jumladan, dunyo tilshunosligida o'smirlarning o'ziga xos leksikasi F.Nuraeni, A.P.Arbi, N.Kalim, Z.Vei, S.H.Shahraki, R.Oxbury, J.Roth-Gordon, M.O.Kuts, A.Ardianto, Y.A.Gomaa, G.Tambunsaribu ishlarda yoritilgan, [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13].

Rus tilshunosligida ham o'smirlar va yoshlar nutqining leksik qatlami turli yondashuvlar asosida tadqiq qilingan. S.Talanov, G.A.Izmaylova, E.A.Baranova, Ye.N.Guts, X.K.Magomadova, S.Goydova, Yu.N.Papula, Ye.Matyushenko, D.S.Seyfaddinova kabi olimlar o'z ishlarida o'smirlar va yoshlar leksikasini tadqiq qilishgan, [14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22].

O'zbek tilshunosligida bir qator olimlar tilning leksik qatlami doirasida tadqiqotlar olib borishgan. M.Qurbonova, D.Yuldasheva, L.S.Xudoyberdiyeva, B.Umurqulov, O.To'xtasinova ishlarda maktabgacha yoshdagi bolalar leksikasi, bolalar nutqidagi zoonimlar, o'zbek tilidagi nominativ birliklar, yozma va og'zaki nutqdagi so'z, okkazonalizm mavzulari yoritilgan, [2, 23, 24, 25, 26].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida Toshkent va Qarshi shaharlaridagi maktab o'quvchilaridan savol-javob metodi hamda o'smirlarning ijtimoiy tarmoqdagi chatlarini kuzatish orqali ularga xos leksik va frazeologik birliklar yig'ib olindi. Mazkur leksik birliklar qanday maqsadlarda ishlatilishini aniqlash maqsadida 82 ta 7-8-sinf o'quvchilaridan qo'shimcha so'rovnomaga o'tkazildi.

Tahlil va natijalar. O'zbek o'smir yoshdagi bolalar nutqiga xos leksik birliklar, asosan, boshqa tildan

o'zlashganligini, qiyoslash orqali so'zga yangi ma'no yuklash holatlarini kuzatish mumkin. Yangi so'z yasash holatlari esa deyarli kuzatilmaydi. Yuqorida qayd etilganiday, o'smir yoshdagi bolalar nutqidagi innovatsiyalar bolalarniki singari ilojisizlikdan emas, atayin hosil qilinadi. Bu bilan ular alohida shaxslar guruhiga kirishlarini, zamonaviy va o'ziga xos ekanliklarini ko'rsatishni maqsad qilishadi. O'zbek tilida so'zlashuvchi o'smirlar nutqida uchrovchi leksik innovatsiyalar, asosan, o'zlashma so'zlardan iboratdir. O'smirlar nutqini kuzatish va savol-javob natijasida jamlangan leksik-frazeologik birliklarning yarmi rus va ingliz tillaridan o'zlashgan so'zlardan iboratdir. Ularning ba'zilar yangi tushunchalarni nomlash (neologizmlar) uchun ishlatilsa, ba'zilaridan o'smirlar nutqini zamonaviylashtirish, o'ziga xosligini ta'minlash uchun foydalaniladi.

Leksik birliklarni nutqdagi ma'nosini o'rganish o'smirlar nutqini, bolalar emotsional holatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Rus tili ta'siri ostida bugungi kunda o'smirlar nutqidagi ko'plab ushbu tildan kirib kelgan so'zlarning ma'nolari katta yoshli til tashuvchilariga tushunarli. Lekin ingliz tilidan kirib kelgan yangi leksika o'smirlar nutqini boshqa qatlam nutqidan sezilarli farqlaydi. Quyida o'smirlar nutqida tez-tez ishlatiluvchi leksika va uning ma'nolari berilgan.

Dalniy (дальный) – uzoqdagi. Odatda maktab hududidan uzoqda yashovchi bolalarga nisbatan ishlatiladi.

Vorzagon (вор в законе) – qonun doirasidagi o'g'ri. O'ziga bino qo'ygan odamlarga nisbatan ishlatiladi.

Mazgi (мозг) – miya. Ezmalanmoq.

Pal (паль) – soxta, original emas. Ba'zan ko'chma ma'noda shaxslarga nisbatan ham ishlatiladi.

Sabrazm (собирать) – yig'ish. Pul yig'ish jarayoni.

Jiza (жизнь) – hayot. Hayotiy vaziyat.

Dushnila (душный) – boshqalar bilan suhbatlashishi qiyin bo'lgan shaxs. Haddan tashqari ezmaligi, mayda gapligi, hazillarni ko'tara olmasligi sababli atrofdagilarning yuragini siqadigan odam.

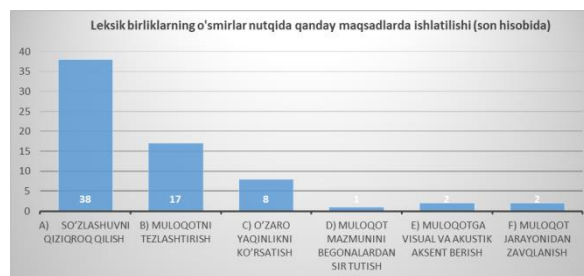
O'smirlar nutqida uchrovchi ingliz tilidagi so'zlar ham rus tili orqali yoshlar nutqiga o'rnashgan.

Level (level) – daraja. Tilni bilish darajasini anglatadi.

Lobby (lobby) – PABJ o'yinida ishtirokchilarga musobaqa parametrlarini mustaqil tanlash imkonini beruvchi ishtirokchi kartasi.

Krash (crush) – juda yoqadigan, lekin erishish qiyin bo'lgan inson.

Diagramma

Bugungi kunda o'zbek tilida so'zlashuvchi o'smir bolalar leksikoni turli tashqi ta'sirlar natijasida ancha boyigan. Ularning nutqida faol qo'llanuvchi leksik birliklarning ba'zilar shaxsiy ijod namunasi bo'lsa, ba'zilar rus va ingliz tillaridan o'zlashgan.

Chetdan o'zlashgan so'zlar o'smirlarning qaysi hududda yashashiga ko'ra bir-birdan farqlanadi. Ijtimoiy tarmoqlar turli hudud vakillarini bir umumiy kommunikatsiya maydonida birlashtirsa-da, ular yashayotgan muhit, ta'lim dargohi o'smirlar leksikasiga sezilarli ta'sir o'tkazadi. Masalan, viloyat markazlarida yashovchi o'smirlar o'rtasida rus tilidan o'zlashgan so'zlar ko'p uchrasa, poytaxtda yashovchi bolalar nutqida rus tilidagi so'zlar bilan birgalikda ingliz tilidagi so'zlar (izi (oson), krash (yetishish qiyin bo'lgan sevimli inson), vayb (atmosfera), flop (omadsiz) va h.k.) ham faol qo'llana boshlagan. Bundan tashqari, o'smirlar og'zaki nutqida frazeologizmga teng birliklar ham faol qo'llanishini kuzatish mumkin. Miya zamikaniya bermoq (xato qilmoq), miyaga majlis bo'lyapti (o'ylamoq),

Vayb (vibe) – vibratsiya. Ma'lum bir shaxs, joy, narsa yoki vaziyatdan kelib chiqadigan kayfiyat muhiti.

Pruf (proof) – isbot.

Rofl (rolling on the floor laughing) – hazil.

Chill (chill) – sovuq. Hordiq chiqarmoq, bo'shashmoq.

Harakatdan qizigandan so'ng dam olish natijasida so'vish.

Voys (voice) – ovoz. Ovozli xabar.

Izi (easy) – oson.

Merch (merchandise) – ma'lum bir brend logotipi tushirilgan mahsulot.

Skin (skin) – O'yin qahramoni tashqi ko'rinishi, kiyimi.

Sloupok (slowpok) – sekin harakatlanuvchi o'yin qahramoni (pakemon) nomi. Sekin harakat qiluvchi, tez qaror chiqara olmaydigan shaxs

Tresh (trash) – chiqindi. Dahshat ma'nosida ishlatiladi.

Imba (imbalance) – nomutanosiblik, muvozanatning buzilishi. Zo'r, boshqalardan kuchli ma'nolarida keladi.

Iivat' (leave) – ketmoq. Salbiy bo'yoqdor so'z (surmoq) sifatida keladi.

Sasniy (sassy) – qo'pol, bema'ni. Lekin o'smirlar nutqida ko'rkam, chiroyli, e'tiborni tortuvchi ma'nolarida keladi.

Toksik (toxic) – zaharli. Yoqimsiz, mavjudligi bilan boshqalarni hayotini zaharlaydigan odam.

Xayp (HYPE - high-yields investment program) – Yuqori daromadli investitsiya dasturi. Shovqin ko'tarmoq (internetda).

Ingliz tilidan o'zlashgan so'zlarning ba'zilar sleng sifatida o'zining asl ma'nosini yo'qotib, ko'chma ma'noda ishlatila boshlagan. Masalan, tresh, imba va sasniy so'zlari o'z salbiy bo'yoqdorligini yo'qotib, ijobiy ma'noni anglatib boshlagan.

Yuqorida berilgan o'smirlarga xos leksika turli maqsadlarda ishlatilishi bilan xarakterlanadi. I.Baresova va H.Zavissovalar yapon o'smirlarining nutqini o'rganar ekan, ularning nutqida uchrovchi leksikaning quyidagi maqsadlarda ishlatilishini ta'kidlaydi: 1) so'zlashuvni qiziqroq qilish; 2) muloqotni tezlashtirish; 3) o'zaro yaqinlikni ko'rsatish; 4) muloqot mavzusini begonalardan sir tutish; 5) muloqotga visual va akustik akzent berish; 6) muloqot jarayonidan zavqlanish, [27; 157]. Tadqiqot natijasida o'zbek tilida so'zlashuvchi o'smirlar nutqida uchrovchi so'zlar tahlil qilinib, ularning yuqorida sanab o'tilgan maqsadlarga qanchalik muvofiq kelishi aniqlangan.

Quyidagi diagrammada o'smirlar o'rtasida keng qo'llanuvchi 62 ta leksik birliklar, asosan, qanday maqsadlarda ishlatilishi ko'rsatilgan. Bunda bir so'zning bir necha maqsadlarda faol qo'llanishi inobatga olingan.

samolyot yetib bordimi (tushundingmi), o'zbek tilini tanlash uchun "1"ni bosing (sekinroq gapir) kabi birliklardan so'zlashuvni qiziqroq qilish maqsadida foydalaniladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, so'zlardagi bunday ma'no o'zgarishlari, chetdan so'z o'zlashtirish so'zlashuvni qiziqroq qilish, muloqot jarayonini tezlatish va o'zaro yaqinlikni ko'rsatish uchun ishlatiladi. Shuni aytib o'tish joizki, ba'zi o'smirlar orasida so'zlardan faqatgina o'rganib qolganlik uchun foydalanish holati kuzatildi. Ya'ni avvaliga mazkur so'zlardan biror guruh (o'smirlar)ga mansublikni ko'rsatish, muloqotni qiziqroq qilish kabi maqsadlarda foydalanilgan bo'lsa, keyinchalik nutqda ishlatiluvchi asosiy leksik birlik sifatida ishtirok eta boshlagan.

Xulosa va takliflar. G.A.Izmaylova yoshlar o'zlari ishlatadigan sleng (nutqiy innovatsiya)ga oid so'zlarning shakllanishi va kelib chiqishi haqida ma'lumotga ega emasliklari, shuningdek, so'zlar har doim ham bir xil ma'noda ishlatilmasligi, shuning uchun ular leksik ma'noning noaniq bo'lishi bilan

tavsiflanishini qayd etadi, [15]. Joriy tadqiqot natijasiga ko'ra ham bir leksik birlik bir necha ma'nolarda ishlatilishi, ko'plab o'smirlar o'z nutqida qo'llayotgan so'zlar aslida qanday ma'no anglatishini bilmasliklari aniqlandi. Masalan, "burga", "muttichcha", "ilib qo'ymoq", "vorzagon", "kachal", "jizmakalla", "bot" kabi o'smirlar nutqida faol qo'llanuvchi so'zlarning asl

kelib chiqishi ko'plab bolalarga tushunarsiz bo'lib, ular mazkur so'zlar qanday vaziyatda ishlatilishiga qarab taxminiy ma'nosini anglab oladilar. Noto'g'ri anglangan ma'no keyinchalik so'zlarning asl mohiyatini bilmasdan turib foydalanishga olib keladi.

ADABIYOTLAR

1. Цейтлин С.Н. Детские речевые инновации: опыт анализа. Исследования по языкознанию: К 70-летию члена-корреспондента РАН А.В. Бондарко. - СПб., 2001. - С. 329-336.
2. Qurbonova M. O'zbek bolalar nutqi leksikasining sotsiopsixolingvistik tadqiqi. - T.: Fan va texnologiya. 2014.
3. Шило Т.Б. Инновации в языке современных подростков// Филология и лингвистика. 2015. № 1 (1). — С. 9-12. URL: <https://moluch.ru/th/6/archive/11/165/>
4. Nuraeni F., Pahamzah J. An analysis of slang language used in teenager interaction. Litera. Vol. 20. No2. 2021, Pp: 313-322.
5. Arbi A.P. Kalim N. Analysis of slangs used by the students of 9A class of SMP PGRI Wringinanam. Journal Hurriah: Journal Evaluasi Pendidikan dari Penelitian. Vol. 3, No 3. 2022, Pp: 53-63.
6. Vei Z. Analysis of Russian youth slang by native Chinese. ShS Web of Conferences Vol. 134: 00012. 2022.
7. Shahraiki S.H. Check this one out: Analyzing of slang usage among Iranian male and female teenagers. English language teaching. Vol. 4, No. 2, 2011. Pp: 198-205.
8. Oxbury R., Hunt M., Cheshire J. Epistemic phrases and adolescents speech in West London. English Language and Linguistics, Vol. 27, No.4, 2023. Pp: 815-848.
9. Roth-Gordon J. Youth, slang, and pragmatic expressions: Examples from Brazilian Portuguese. Journal of sociolinguistics. Vol. 11, No. 3, 2007, Pp: 322-345.
10. Kuts M.O. Place of youth slang and banter in the lexical system of modern English and Ukrainian languages. Интелект. Особистість. Цивілізація. ISSN 2079-4835. № 1 (26) 2023. Pp: 27-40.
11. Ardianto A. Linguistics initiative code – switching and slang: An analysis of language dynamics in the everyday lives of generation Z. Linguistics Initiative Vol:4(1), 2024, Pp: 76-87.
12. Gomaa Y.A. Saudi youth slang innovations: a sociolinguistic approach// International journal of linguistics and communications. Vol. 3, No. 2, 2015. Pp. 98-112.
13. Tambunsaribu G. The use of rude words by Indonesian teenagers: a sociolinguistic case. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 297. Pp: 126-129.
14. Talanov S. Youth slang in students' speech: Role in communication, scale of distribution, causes and peculiarities of usage. Alma mater vestnik Vysshiiy shkoly. No 10. 2023, Pp: 106-116.
15. Izmaylova G.A. Features of youth slang functioning. International journal of humanities and cultural studies ISSN 2356-5926. 2016, Pp: 563-572; https://www.researchgate.net/publication/325386951_Features_Of_Youth_Slang_Functioning
16. Баранова Е.А., Лаврова К.А., Чебаненко В.В. Американский молодежный сленг в российских медиа. Вестник РУДН. Серия: Литературоведение. Журналистика. Vol. 27, No 4, 2022. Сс: 775-787.
17. Гуц Е.Н. Ненормативная лексика речи современного городского подростка (в свете концепции языковой личности).: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Барнаул, 1995. Стр.23.
18. Магомадова Х.К. Инновации в словарном составе современного русского языка (Конец XX- начало XXI вв.): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Махачкала, 2005. Стр.28.
19. Гойдова С. Молодежный жаргон в системе современного русского национального (общеобразовательного) языка.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 2004. Стр.24.
20. Папула Ю.Н. Окказионализмы новейшего времени: структурно-семантический и функционально-прагматические аспекты.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2005. Стр.28.
21. Матюшенко Е.Е. Современный молодежный сленг: формирование и функционирование.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2007. Стр.27.
22. Сейфадинова Д.С. Устаревшая и инновационная лексика лезгинского языка.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Махачкала, 2008. Стр.22.
23. Yuldasheva D. Bola nutqida zoonimlarning etnopsixolingvistik xususiyatlari // Xalq ta'limi. - Toshkent, 2004. - № 5. - B. 73-78.
24. Xudoyberdiyeva L.S. O'zbek tilida nominativ birliklarning darajalanishi: Filol. fanlari nomzodi diss. avtoref. - Toshkent, 2003. - 23 b.
25. Umurqulov B. Yozma va og'zaki nutqda so'z // O'zbek tili va adabiyoti. - Toshkent, 2002. - № 2. - B. 64-66.
26. To'xtasinova O. Okkazionalizmlarning nutqiy vazifasi // Til va adabiyot ta'limi. - Toshkent, 2006. - № 4. - B. 22-26.
27. Baresova I., Zaviszova H. Creativity and Innovation in Word Formation by Japanese Young People. Language Use and Linguistic Structure: Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2013. 157-170. 10.5507/ff.14.24440606.11.